

NAĐMEĐER: TRAGEDIJA CRNE GORE KROZ ŠEĆANJE NA INTERNACIJU

10.

Čim se začuo zvuk prkosa stražar je ubio guslara

Piše: **Nenad STEVOVIĆ**, publicista i istraživač crnogorske dijaspore

Međunarodna humanitarna hrišćanska organizacija YMCA tokom Prvog svjetskog rata u zarobljeničkim logorima se angažovala sa ciljem poboljšavanja uslova života njihovih zatočenika. U logoru Nađmeđer oni su 1916. godine podigli baraku za kulturne, obrazovne i zabavne aktivnosti zarobljenika. U njoj su organizovane logorske priredbe, posebno kada su u obilasku bile međunarodne organizacije. U programima su učestvovali italijanski i ruski zarobljenici sa svojim predstavama, a svirao je srpski vojni orkestar Timočke divizije, koji je u logoru sproveden u septembru 1914. godine. Crnogorci su izbjegavali da učestvuju u takvim aktivnostima i nijesu dobrovoljno pošećivali tu baraku. Smatrali su da nije vrijeme i mjesto za bilo koji vid razonode. Njihova domovina Crna Gora je pod okupacijom, pola njenog stanovništva je u crnini, a druga polovina u internaciji ili emigraciji. Zatočeni u logoru nijesu mogli da utiču na stvari van žice, ali su se u najtežim trenucima života ponosno držali, dostojanstveno predstavljajući narod kojem pripadaju.

GUSLAR

Istraživač Isidor Đuković opisuje događaj kada je u logoru Nađmeđer ubijen crnogorski guslar: „U logoru Nađmeđer bio je i jedan guslar iz Crne Gore. Poslije nekoliko mjeseci od njega je ostala sjenka. Ali, u njemu je živio prkosan, nesalomljiv duh, čvrsta vjera u pobjedu, pravdu i istinu, u prava njegovog naroda na postojanje i slobodu, u koju je nepokolebljivo vjerovao. To ga je motivisalo da dugim i strpljivim radom od limene porcije napravi gusle. U logoru je jednog dana odjeknuo glas gusala i zvonki glas Crnogorca. Prkosno je zapjevao o Baju Pivljanu. Stražar je zapjevao o Baju Pivljanu.“

Mitrofan Ban se u potpunosti pridržavao kanonske formule da svaka vlast potiče od Boga, pa se zbog toga i zalagao da crnogorsko stanovništvo ostane lojalno okupatoru. Kao neposredan povod za repatrijaciju sveštenstva Veber je uzео manifestacije koje je mitropolit Mitrofan Ban priredio povodom smrti cara Franje Josifa. Smatrao je da će sveštenstvo u svemu slijediti svog mitropolita

U logoru Nađmeđer bio je i jedan guslar iz Crne Gore. Dugim i strpljivim radom od limene porcije napravio je gusle. U logoru je jednog dana odjeknuo glas gusala i zvonki glas Crnogorca. Prkosno je zapjevao o Baju Pivljanu. Stražar je oslušnuo pjesmu guslara, a zatim bez ičijeg naređenja otvorio vatru na njega. Zvuci gusala su prekinuti. Guslar je pao mrtav, nekoliko logoraša je ranjeno

Izgladnjeli gorštaci prije kupanja u logorskom kupatilu

ninu. Logoraši su zvuk gusala i pjesmu guslara doživjeli kao zvuk predaka u borbu za oslobođenje. Među logorašima bez slobode, kuće, porodice, ognjišta, otažbine, oružja i snage sijevnuo je borbeni duh. U njihovoj svijesti, kao oštrica mača, probudila se vjera i nada u oslobođenje. Gusle i pjesma pokrenule su posljednje snage logoraša da se bore duhom i prkosom. Junačkom epskom rodoljubivom pjesmom o precima iz rodnog kraja guslar je kresnuo varnicu slobode. Nije znao da se u „kulturnoj“ Austrougarskoj na pjevanje o slobodi i ljubavi prema svome narodu bez opomene, saslušanja, istrage i suđenja – kažnjavanja smrću. Stražar je oslušnuo zvuk gusala i pjesmu guslara, a zatim bez ičijeg naređenja i opomene otvorio vatru po njemu. Zvuci gusala i pjesme su prekinuti. Guslar je pao mrtav, nekoliko logoraša je ranjeno. Neprijatelj je ubijao one koji su se borili za svoju slobodu i slobodu svoje zemlje.”

ŠKOLA

U logoru Nađmeđer, u baraci koju je izgradila YMCA, radila

Mitrofan Ban

je i „logorska škola“. Đeca i omladinci sakupljeni iz cijelog logora, po grupama su dva puta nedeljno imali časove njemačkog i mađarskog jezika. Izgladnjeli mladi ljudi, depresivni i utučeni od svakodnevnog logorskog života nedostojnog čovjeka, nijesu se mogli koncentrisati i pratiti hvalospjeve o monarhiji austrougarskih „učitelja“. Komanda logora je međunarodnom Crvenom krstu i posmatračima iz neutralnih zemalja željela pokazati i emancipatorsku dimenziju zarobljeničkog logora. Tako su uoči njihove posete đacima pojačavali ishranu i oblačili im nove bluze. Nakon prezentovanja svoje „prosvjetiteljske misije“ i odlaska međunarodnih posmatrača, bluze su đacima oduzimate i sve se vraćalo na staro.

LOJALNOST

Od januara do sredine marta 1917. godine iz logora Nađmeđer oslobođeno je i pušteno kući 113 Crnogoraca, među kojima najveći broj sveštenika. To je uslijedilo nakon odluke austrougarske Vrhovne ko-

mande da se iz internacije pušte svi crnogorski sveštenici. Na ovaj korak guverner Viktor Veber se odlučio zbog lojalnog držanja crnogorskog mitropolita prema novoj vlasti, i u čiju korektnost nije ni najmanje sumnjao. Mitropolit se u potpunosti pridržavao kanonske formule da svaka vlast potiče od Boga, pa se zbog toga i zalagao da crnogorsko stanovništvo ostane lojalno okupatoru. Kao neposredan povod za repatrijaciju sveštenstva Veber je uzео manifestacije koje je mitropolit Mitrofan Ban priredio povodom smrti cara Franje Josifa. Stoga je on smatrao da će sveštenstvo u svemu slijediti svog mitropolita i da će imati „jaki pozitivni uticaj na stanovništvo“. Povratak interniranih sveštenika izazvao je dobar utisak u Crnoj Gori. Narod je smatrao da je to prvi korak na putu opšte revizije koja će obuhvatiti sve kategorije interniranih.

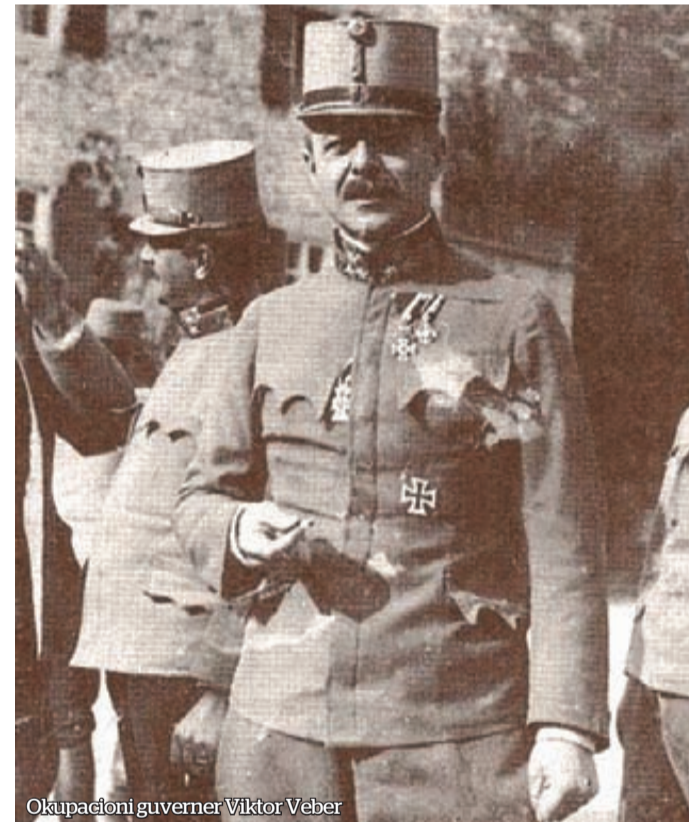
Iako je rukovođena dalekošežnom politikom pridobijanja stanovništva uoči rješavanja državnog statusa Crne Gore, revizija interniraca se odvijala sporo i ne u onoj mjeri kako su to logoraši i njihove porodice očekivali. Opuštenje crnogorskih interniraca svojim kućama za austrougarsku vlast je prije svega bilo propagandnog karaktera. I pored toga, iako bez centralne komande, komitski pokret je jačao i širio se po Crnoj Gori, a internacija crnogorskog stanovništva u austrougarske logore, posebno komitskih porodica, trajala je do samog završetka rata.

ŠEĆANJE CRNOGORSKOG LOGORAŠA

U knjizi „Nađmeđerska dolina smrti“ crnogorski logoraš Risto Kovijanić opisao je svoje utiske nakon posete logorskom groblju u Nađmeđeru 1936. godine. On je iste godine

Groblje u Nađmeđeru

Okupacioni guverner Viktor Veber

u Bratislavi objavio knjigu, sa šećanjima na svoj boravak u logoru u kojem je bio interniran od 1916. do 1918. godine. „Koliko samo poznatih imena! Koliko samo pokošene mladosti i ideala! I gle, tu je i grob poznat po čuvenju materinog bola, po tužbalici, grob nepoznatog Joksima Jokovića, jedinca u majke. Uboga drvena krstača sa brojem (1472), i zarđala plehana tablica sa imenom. Umjesto stasitog durmitorskog bora, tanki omladak tuje leluja nad grobom i nisko se povija prema vjetru. Priroda se bori sa očajnom materinom kletvom. Daleko, na svom ognjištu, pod vječno sniježnim Durmitorom, majka je klesala svome jedincu drukčiji spomenik, trajniji od kamena. Njeni bolni i isklesani stihovi stežu mozak i srce, kao teška željezna kliješta... Sve su smrti sa sudbinom, / U Madžarskoj bez sudbine! / Iz te naše tiranije, / U njoj sunce ne grijalo, / U njoj gora ne li-

Od januara do sredine marta 1917. godine iz logora Nađmeđer oslobođeno je i pušteno kući 113 Crnogoraca, među kojima najveći broj sveštenika. To je uslijedilo nakon odluke austrougarske Vrhovne komande da se iz internacije pušte svi crnogorski sveštenici. Na ovaj korak guverner Viktor Veber se odlučio zbog lojalnog držanja crnogorskog mitropolita Mitrofan Bana prema novoj vlasti

stala, / U njoj trava ne četala...“ Evo, samo na razmaku od sto koraka počivaju tri moja školska druga: Nikola Bojić, Milo Medenica i Zarija Vujišić, gimnazisti (grob 1278, 1510, 1318), od kojih prva dvojica nerazdvojni i kroz osnovnu školu, i kroz gimnaziju. Visoki i lijepi Nikola Bojić, jedinac u oca imajke, i stasiti Milo Medenica, krupnih crnih očiju, duhovit, siročić po ocu, jedinac u majke!... Ko nije izgubio do brog druga taj ne zna što znači izgubiti rođenog brata!... Zajedničko djetinstvo i mladost, zajedničko školovanje i ratovanje, zajedničko nađmeđersko mučeništvo! Drugarska ruka pobožno pali svijeće i stavlja po struk bijelih hrizantema na njihove zelene humke. I od mladih izdanaka žive ograde spleće trnove vijence i polaže na male, uboge, sivo-ružičaste krstače, koje im još za vrijeme ropstva nađmeđerski „podigoše drugovi“...“

(Nastavlja se)